

1967

„Néha furcsa bangulatban / Az utcát járom egymagamban, / Nincsen semmibe se kedvem, / De érzem azt, hogy nincs ez rendben így” – énekel benne, már tőle függetlenül a furcsa, szomorúság, de ugyanakkor vigasztalóan elringató dalocska, amit aznap dűldögélésre munkába indulás előtt a rádióból csípett fel s a délelőtti tánczenei koktéltban is megismételtek. Az Adócsőgyár műszakirajz-szerkesztőirodájában többszöri tiltás, főmérnöki dörögelmek, a tiszta, világos munkahelyről eltávolítás kilátásba helyezése ellenére is, lázadó macacssággal megszólal minden szerdán délelőtt tíz negyvenötkor Komjáthy György műsora a bejárati ajtó szárnyai felett elhelyezett hangszóróból, amely a gyár összes dolgozóját érintő közleményeket teszi közhírré, vagy az olyan országos érdeklődésre számot tartó eseményeket, mint a Szovjetunió Kommunista Pártja vagy a Magyar Szocialista Munkáspárt kongresszusainak záró nyilatkozatai, avagy, alig egy hónapja – nem minden meghökkentő hatás nélkül, hiszen olyan távol történt, s miért éppen ezt, hiszen annyi dűl belőle – a később hatnaposnak nevezett háború első napjainak hadijelentéseit. A tizenöt rajszaltal jó részén fiatal, technikumból frissen kikerült szerkesztők dolgoznak, többségükben fiúk, akik – mintegy az iskolai és a munkahelyi fegyelem közötti mezsgye lépésről lépésre történő kiszélesítéseként – óvatosan nyakba ereszkedő haját s szintén lefelé merészkedő-szélesedő barkót viselnek, a műsor szignáljának fölhangzásakor összekülvő mosollyal a bajszuk alatt, szemükkel a hasonló korú lányokat keresve, a lemezlovas kötelező szövegét követő isteni muzsika ritmusait megelőlegezendő, kezdik jobbra-balra dobálni a fejüket.

Kívül áll az ebédszüneteknek, asztalok közötti áthajolásoknak is leginkább beszédtemát nyújtó

Megjelent az egyetlen szépirodalmi könyvben. (*El, emlékek a beat korzsból*, Budapest, 1995). Ezt a kissé megstucolt változatot – az eredeti könyv alcímét főcímmé avanszálvá – új kontextusai okán hamarosan szeretném megjelentetni.

tánczene áramkörén, hiszen ő már asszony. Fialasszony. Hosszas küzdelem után jutott el egyszer az Ifjúsági Park teraszára, ahol a roppant oszlopocsarnok elé húzott emelvényen mókásan vidám színekbe öltözött magakorabeli srácok, lányokat lepipálóan hosszú hajukat lengetve, bizsergetető melódiákat, ritmusokat csörömpöltek, de abban sem volt sok köszönet, mert ide sem jöhetett felügyelet nélkül, csak a házuk első emeletéről magukkal hozott – helyes, de nála fél fejjel kisebb – fiúval táncolhatott, s csupán annyi időre nézhetett körül szabadon ezen az izgalmasan idegen világon a vadul rock and rollozó és a zenészeket behunyt szemmel, elvarázsolt üstökkel körülvevő tömegben keresztül előre furakodva a színpad lábáig, míg apja sorban állt három üveg utasüdítőért. A harmadikos Kandó Kálmán bálon ugyan feltűntek ezek a virágos inges fiúk, hónuk alatt a gitárjukkal, a hasonlóan kihívóan öltözködő, a zenekari pódium előterét birtokló sleppjükkel, de nem tudott rájuk figyelni a torkában doboló félelemtől és lelkiismeret-furdalástól, mert egy barátnőjéhez egy hete menekített fekete miniszoknyáját és fehér blúzát lopva magára kapva, először maradt ki otthonról engedély nélkül, ezért a díszterem ajtajának minden nyitódására riadtan készült menekülni a mosdók felé, s mire a szalagavatójára legálisan elengedték, mostani férjével mint elfogadott udvarlóval, akkor a palotás tánc és az alma materben eltöltött éveit – 1961–1965 – hirdető kék szalagocskák föltűzése után már sürgősebb dolguk akadt a jövőendő anyósa melegen pártfogolta cselédszoba-menyországban, annál is inkább, mert sikerült beadni szülei-nek, hogy ilyen fontos mulatságok egészen reggelig tartanak. „Megállok egy utcasarkon, / Merre tovább, melyik úton? / Elindulok, párat lépek, / Á erre miért menjek ééén?” – bájolja incselkedve az érce-sen mutáló nagyfiú hangja, aki már beitta magát minden magyar fiatal fülébe, vállrándító vagy nagyot akaró mozdulatába. Vagy a saját hangja? Ki hitte volna, hogy a nyolc és fél óra letelte, sőt, még az ebédszünet előtt tényleg kint lesz az utcán.

Már lekeverték a tánczenei koktél utolsó számát, elült a zene keltette felvillanyzó lelkesültség, amikor belép az irodavezetőjük, aki ahelyett, hogy patáliázna a még érezhető vibrálást maga után hagyó muzsikáért, egyenesen az ő asztala felé tart. A háta mögé kerül, belenéz a diósi rádióadó tervének részletébe, amin már napok óta dolgozik, s a vállára teszi a kezét.

– Pakoljon össze, elküldöm valahová, kint a folyosón megmondom a címet. Nem kell visszajönnie, holnap innen folytatja.

S kint a folyosón megmondja, hogy az apja munkahelyéről telefonáltak, s arra kérték, azonnal engedje át a személyzeti osztályra, mert ott egy fontos levél várja külföldről, és egyúttal némi hivatalos elintéznivalója is lesz. „Csak nem történt valami baj velük?” – nyilall belé a szorongás. Az első nélküle töltött utazáson, amelyre a szülei annyit készültek.

Vagy inkább arról az oldalról éri fájdalmas bizonyosság, amely az elutazás körüli rejtélyes körülmények, titkolódzások, majd a legvégén egészen nyílt célzások formájában lengték körül ezt a különös vakációt? Viszi, viszi a villamos be a külső Váci útról a Margit hídfőig, a kiadóig, ahol apja könyvtárosként dolgozik. Az elutazásukat követő héttől minden másnap megkapta a szinte napló precizitású beszámolóikat: Móric bácsiék lakása, Louvre, „a Milói Vénusz feje túl kicsi”, Champs-Élysées, Pigalle. Buszkirándulás a Loire menti kastélyokba. Anyuval nem lehet bírni, az összes ruhát megjavította vendéglátóiknál, akik nem győznek szabadkozni, „de azért jólesik nekik, mert itt megfizethetetlen a kézimunka”. „Sokszor csókol Apu.” „Ne feledd, hogy már ősz van, ne törődj a divattal, öltözz melegen. Anyukád.” A délelőtti ritkás forgalom, a már két éve unalomig szemével koptatott gyárportálok elsuhanó képei helyére szülei indulásának filmje kerül. Ferihegyi repülőtér. Ő és a szülei is most látnak először repülőtérrel. A párizsi rokonok fizették a jegyet. Miért nem inkább vonatot? Az sokkal jobban illene hozzájuk. Repülőtér: elegáns dolog. Külön busz visz oda, külön e célra épített úton. Amint ráhajtanak, az apja bevallja: járt már itt. 1943-ban és 1944-ben, munkaszolgálatosként itt robotolt, s kihajtották a repülőtérre is, amikor a német repülő sűrűbb érkezése miatt, azt ki kellett szélesíteni. Valaki „feldobhatta”, ugyanis azt tanácsolta viharkabátos sorstársainak, hogy lassítsák a munkát, mert ezzel is akadályozzák az ország német megszállását. Kikötötték. Négy órát függött összekötözött csuklója csomóján, míg a láb hüvelykujja elérte a földet a fáról, amelyre egy német tiszt

parancsára két magyar keretlegény akasztotta föl. Sohasem képzelte, hogy rajta vagy az anyján kívül bárkivel ellenkezni merne, hát még hogy ellenállásra buzdítson. Az apja csuklója a hirtelen feltört emlék hatására úgy megfájdult, hogy a legkönnyebb szatyor is kihullott az elerőtlenedett kezéből, neki kellett a buszról lecipelni a bőröndöket.

Nem tudta, hanem a tudásnak egy rejtettebb, de erősebb ismeretével halászta ki a körülötte egyre bonyolultabban tekerődő hínárosból a fonalat, amely szerint a nemsokára rázuhanó bizonyosság azzal a rádió bejelentéssel van eredendő összefüggésben. S már látja is magát: ott, a rajzasztal mellett, amelyről imént pakolt el. Épp kirakta maga elé a tust és a Pelikán tollhegyeket, amikor megszólaltak a nyolcórás hírek a hangosbemondó ládájából, amivel leginkább a srácok szoktak hülyéskedni, ha kedvenc zenéjükkel bosszantani akarták az idősebb kollegákat, hiszen a tranzistoros masinákat amúgy is egész munkaidő alatt zümmöggették. A bemondó drámai hangon – csak ő hallotta annak? – jelentette: *„az Akabai-szorosban felgyülemlt feszültség mára virradóra háborúba torkollott. Izrael agressziót intézett több arab állam ellen is, amelyeknek hadseregei megkezdtek a cionista állam ellen az előrenyomulásukat, Tel-Avivot és Jeruzsálemet bombázzák...”* Soha nem járt ott, szülei is csak épp akkoriban kapták meg több éves visszautasítás, újrakérvényezés, fellebbezés eredményeként az Izraelbe szóló útlevelüket, épp a hajójegyükre vártak, s csupán anyja az egyetlen megmaradt testvére, Miklós bácsi élt az imént háborúba keveredett országban népes családjával – amikor tizenhat év után először látogatta meg a nővérét, valószínűtlenül élénk színekben játszó kék, zöldköves ezüst fülbevalót, karperecet hozott neki, de nem engedték hogy utcára fölvegye, „mert nem szül jó vért, ha feltűnős-kodik” – a szeme előtt hirtelen felcsapó, lángtengerré lobbanó tüzek, végtelen hosszan gomolygó, sűrű füst és pernye jelentek meg. A háta mögött szaggatott zihálást hallott, a saját futása okozta zihálást, pedig dermedten ült a helyén. Riadtan pillogott körül: nem figyelik-e? A kollégák rá ügyet sem vetve tárgyalták a fejleményeket, igaz még aznap többen megkeresték külön-külön, hogy együttérzésükről biztosítsák, pedig két éve, mióta felvették ide, egyszer sem került szóba a származása. Otthon az anyja kisírt szemekkel nyitott ajtót, s nem tudták eltitkolni előtte, hogy az idegen férfi, akivel az apja elfehéredett arccal tárgyal, a Belügyminisztérium munkatársa, s aki azért jött, hogy útlevelüket azonnal bevonja, de

jóindulatúan megsúgta, hogy ha kérvényüket más nyugati országra módosítják, nem gördítenek távozásuk elé akadályt.

Párizsban találtak rokont. A föllett unokatestvér megküldte a meghívó nyilatkozatot, amit közjegyzőnél kellett hitelesíteni. Az elkövetkező hetek izgatott telefonálásokkal, levelezésekkel, az értékesebb ingóságok, mint tévé, mosógép, porszívó barátoknál, rokonoknál történő elhelyezésével teltek, s noha ő kapta a legértékesebb holmikát: két szőnyeget és a hűtőgépet, nem igen tudott a szülei utazására figyelni, mert közben kitört a rosztovi egyetemen a kolhozszünet, amely hál' isten, nem vonatkozott a külföldi diákokra, és így a férje soron kívül hazajöhetett egy hónapra a szüleitől néhány megállónyira lévő kis lakásba, amelyet az anyja addig cserélgetett a család egyedül maradt idős rokonaival össze-vissza, míg került nekik egy szoba-konyha, hogy ha már ilyen fiatalon, minden ellenkezésének fittyet hányva férjhez ment – „*talán apád hibát követett el, hogy ilyen szigorúan fogott, de nem azért tette, hogy te dacfke elrontd az életedet, hiszen a te boldogságod a mi életünk is*” –, legalább ne a hibás portékáját eladandó, a cselédszobába hentergő fiataloknak kávéf felszolgáló anyósa fülledt lakásában kezdjék az életüket, arról nem beszélve, hogy napokon belül minden borúról derűre fordult: fényesen és dicsőségesen megnyerték a háborút, és persze bőven volt mit a kis fészekben bepótolni az összebújásban, hiszen azt csak két hétig élvezhették a nászútjuk után (ez alatt anyja az utolsó szükséges bútorig, pohárig, kenyértartóig, berendezte), mert már kezdődött is az oly üdvöztető félbeszakadt tanév. Egy átviháncolt-ölelkezett nap után kéz a kézben sétáltak át búcsúzni, s hogy pontosan leírják, milyen matematikai szakkönyvet kér a férje s milyen parfümmárkák közül szeretne, egyet legalább, ha marad pénzük. Ha már ott voltak, segítettek lecsukni a dagadt bőröndöket. Miért kell ilyen világvége hangulatba esni, ha valaki ama nagybetűs csoda PÁRIZS-ba utazik, még akkor is, ha életükben először teszik ki a lábukat Budapestről nélküle? Ez szép és csodálatos bennük. Benne is fájdalmasan üt ez az egész hónapra szóló elválás. Ennyi időt tényleg nem töltöttek soha külön, de hát istenem: ő már asszony, s remélhetőleg hamarosan neki is lesznek gyermekei, nem is egy, mint ő, hanem négy, hogy ne magányoskodjanak egy percre sem. Azt pedig végképp nem tudta megérteni, hogy egy turistaútra minek kell magukkal cipelni a tizenkét személyes, hatalmas, aszúrozott damaszt abroszt, amelyet csak pészahkor terítettek meg, akkor is a szabadulás ünnepének előírt

jókedve helyett keserű, könnyhullatós emlékeket idézgetve, ugyanis ez volt anyja egyetlen tárgya, ami őt a tokaji szülői házára emlékeztette, sőt magukra a szüleire is, akik, a legkisebb húgával – tőle örökölte a nevét –, Auschwitzban tűntek el, s Miklós bácsi, aki egyedülként jött vissza onnan, csak ezt tudta visszaszerezni, de nem merte magával vinni, amikor Palesztinába indult. „Azt gondoljátok, hogy a rokonoknak nincs asztalterítőjük? Így soha nem lehet becsukni ezt a dög bőröndöt” – vágta az anyjához. „Pontosan ezt fogja kérdezni holnap a rendőrség is” – sziszegte remegve az apja, szintén az anyjának címezve. „Esküdjetekek össze ellenem, ezt érdemlem tőletek!” – hajította egyetlen mozdulattal vissza a gondosan összehajtogatott abroszt a félig üres fiókba az anyja. „Lehet, hogy nem jövünk vissza” – tört ki belőle a zokogás és mint szélviharban a pusztá egyetlen ide-oda hajlongó fájába, úgy kapaszkodott belé, hogy megakadályozza, hogy a földindulás el ne sodorja tőle. „Ugyan” – tolta el magától kedvesen, „miért kell olyan nagy ügyet csinálni abból, hogy ez egyszer nélkülüm mentek világot látni. Én is voltam már nélkülütek Szocsi-ban, jól éreztem magamat, minden második nap írtam, és persze visszajöttem, itt vagyok, ragyogok, ugyan mihez kezdtek Párizsban, ha elfogy a pénzetek, én meg itt vagyok és vigyázok a nagymamára.” „Persze, kislányom” – törölgette le az apja az anyja könnyeit. „Idegesek vagyunk ilyen nagy út előtt. Találkozunk Párizsban anyád öccsével is. Újabb öt éve nem látta. Háború is volt, idős létére katonaként szolgált. Meg kell értened. S kérlek, ne mondd el senkinek, hogy így kiké-szültünk utazás előtt, s persze téged is nagyon féltünk kislányom.”

„Persze.” „Persze.” „Most az egyszer jól kiböktek velem.”

„*Itthagytatok!*” – görbíti sírásra a száját, amint a hosszú, homályos folyosón egyre gyorsabban dobog a szíve, kopog a körömcipője, s mint a vizes közelébe a meglódult folyó vize, úgy nyeli el a bizonyosság a Személyzeti Osztály ajtajában. „Persze, kislányom.” „*Másról sem szólt az életetek!*” – kiáltja a hirtelen újabb, egymásból nyíló képekből felismeréssé összeugrott igazságot a bőröndjeikkel vacakoló szülei képébe, és lenyomja a kilincset. Még, a valamiért a szüleire megsértődött, nagyanyjától hallotta, hogy ő Temesváron „készült”, amikor őt is ott akarták otthagyni. A táborban. A cionista, mezőgazdasági munkára fölkészítő táborban, ahová azonnal jelentkeztek, amint elhagyhatták a „csillagos házat” – itt adta őket össze egy velük bujkáló rabbi –, de nem merték vállalni

a vele domborodó hassal a Palesztinába tartó kalandos utazást, mert a brit blokád, az elsüllyesztett vagy megcsáklázott hajók, a ciprusi koncentrációs táborok híre hozzájuk is eljutott, s ezért a megszületendő baba biztonsága érdekében inkább visszafordultak Budapestre. A titokba beavató nagymama duzzogó arcát már az ő személyesen rögzített képei váltották föl, amikor egy Győr melléki parasztházban napokat játszott két hozzá hasonló korú, kedves kislánnyal, egy Kanadába tartó katonatiszt gyerekeivel, a görnyedt tartású, halk szavú bácsi nyafka hangú asszonya másról sem beszélt, mint a kitelepítés borzalmairól, szülei az asztról lecsüngő horgolt terítő rojtjait morzsolva, megjegyzés nélkül hallgatták, a befüggönyözött ablakú tisztaszobából nem volt szabad kimenniük, s neki volt egyedül babája, a szépséges, arany hajú Jutka baba, mindegyikük azt szerette fészülgetni, s a kislányok – Viki és Henriette – nagyon becsülték miatta, mert jószívűen átengedte fészülgetni-babusgatni, hacsak kérték, velük is aludt a parasztházban fejtől-lábtól, de amikor végre a harmadik nap éjszakáján mindnyájan felkapaszkodtak a gazda szekereire s a lovak megindultak a hősztálásban előttük sötétlő erdő felé, észrevette, hogy nincs velük a Jutka baba, először, ahogy a lelkére kötötték, sutogva kérte, követelte, majd mikor látta, hogy elhessegetnék a Jutka baba hiányát, hangosan bögve felverte a lapuló csendet, s el is érte, amit akart, mert nem tudták befogni a száját, a gazda kénytelen volt visszafordítani a lovait, és az egész társaság mind lázasan a maguk után rendetlenségben hagyott szobában a baba keresésébe fogott, benéztek minden ágy és asztal alá, s ő addig sírt, toporzékolt egyre mélyebben belelovalva magát vesztesége fájdalmába, amíg a paraszt felesége felháborodástól égő arccal a kezébe nem nyomta. Valószínű, ez a fél órát sem tartó csúszás döntötte el a sorsukat, mert amikor az erdő aljában leszálltak a szekérről és gyalog bukdácsoltak, csúszkáltak tovább a latyakos hóban, beleszaladtak egy piros jelzőrakéta hirtelen kivilágító fénycsóvjába, s a baba visszaszerzése fölötti öröme nemiképp lerontotta, pedig nem értette, csak sejtette a szavak sértő jelentését, hogy a vele addig oly nyájas katonatiszt felesége – Baby néinek kellett szólítani – a győri vasútállomás mellett felállított gyűjtő fogdában, ahová a visszatoloncolás előtt egy napra az egész társaságot bekísérték, az arcába sziszegte: „Büdös zsidó cafka.” Ez a sűrűn terjengő cigarettafüst, ázott téli ruházat kigőzölge homályából előreugró, haragtól szederjes arc ágált előtte, míg apja munkahelyének sze-

mélyzetise – a vállalati turista szakosztály elnöke, akivel majdnem minden hétvégéjüket együtt töltötték a hegyekben, ő hozta be ide aput, mint egyedüli párton kívülit, ismeretségük még abból a temesvári táborból kelteződött – felháborodástól metsző hangon közölte vele, hogy szülei disszidáltak, ezt jelentették be abban a levélben, amit ma hozott az osztályára a posta, s nem tudni milyen bizalmaskodás alapján, az apja őt kérte meg, hogy adja át neki a kiadóhoz küldött borítékba helyezett kisebb borítékot, amit az ő nevére címeztek. Bizonyára azért kötötték össze a „kellemet a hasznossal”, mert itt – bökött undorodva az előtte heverő légipostai borítékra – arra kértek, hogy küldje utánuk a lányuk révén az angol nyelvvizsgájáról, a könyvtárosi szakképesítéséről s az ott eltöltött könyvtárosi éveket tanúsító okiratokat, de csak írja meg a szüleinek, hogy nagyon tévednek, ha azt hiszik, hogy ő ezeket kiszolgáltatja, s hűtlenül elhagyott hazájuk: a magyar népi demokrácia, amely sajnos túlzott bizalommal képezte s engedte ki külföldre az apját, majd még külön ki is tünteti gyalázatos szökéséért. Legalább az egyetlen gyerekükért éreztek volna felelősséget, hiszen szülei bűnéért soha nem veszik majd fel még esti egyetemre sem, s évtized is beletelik míg útlevelet kaphat, s még ki tudja mennyi kellemetlensége származhat miattuk. Csak amikor a neki szóló levelet a kezébe adta, s szinte kiteszkolta az ajtón, súgta oda, hogy néhány hét múlva hívja föl a lakásán, addigra tisztábban lát, hogy mit lehet tenni.

A rászakadt bizonyosság, mint fojtó bűvárhang telepszik rá, s mint rázúduló tömény oxigén süvít dermesztőn, hogy majd szétpattan a tüdeje. „Miért? Velük tartottál volna?” – szólítja meg magát kívülállóként az apja hangján. „Én itthon vagyok, ez a hazám!” – dobja dacosan a férfiatlanul a csuklóját fájlaló apja képebe a repülőtéren váróban, de halkabbra fogja magát, mert elbizonytalanodik a „hazám” szó idevalóságát illetően, mert olyan hamisan csengett az apja barátságát az imént megtagadó személyzetis szájából. „Nektek itt megvolt mindenetek!” Minden hétvégén kirándultak vagy kijártak a Rómaira strandolni, evezni. „Békében, megbecsülésben éltetek. Nem? Nem úgy, mint régen. A kutya sem bántott.” Hála anyja beosztó tehetségének, nekik volt a házban először tévéjük, a fél világ náluk bámulta a képernyőt, az övék volt az első mosógép is. Istenem, többet akart, mint a volt csillagos ház lakóival barátkozni, játszópajtásai nagy része, akiket nem tartott vissza a Jutka babájuk, amúgy is Londonból, New Yorkból, vagy Tel-Avivból levelezget-

tek vele egy darabig, míg azok el nem felejtettek magyarul, elég volt az elvesztésüket kiheverni. „Nem engedtetek sehova!” Még azt sem kérdezték, milyen iskolába szeretne beiratkozni. „A vilamosság a jövő tudománya. Praktikus szakma kell, amivel bárhol elboldogulhatsz.” „De én itt – hol is máshol, micsoda kérdés – akarok boldogulni, és a villamosmérnökség fiúknak való szakma. Mi közöm nekem ahhoz az országhoz, a régi sérelmeitekhez és nosztalgiáitokhoz? Vétlen vagyok bennük! Ártatlan!” – emelné fel újra a hangját, de helyette sírhatnék szalad fel a torkán, mert ugyan lehullottak élete kitágítani, lerombolni vágyott szűk keretei, s most itt áll szabadságra ítélve: már nincs kitől elkéredzkednie, kivel veszekednie, mire a fellebbezhetetlen igazság birtokában tehetné fel a kérdéseit, nincs kinek.

„Bár tudnám, hova, de hova, de hova, de hova megyek” – ingerkedik vele tovább ez a rátörő katasztrófa alatt is elhallgathatatlanul benne kalimpáló és csak egyre tovább furakodó melódia, amely most hirtelen időszerűvé váló sorával kibukkant a rátelepedő magány súlyos szövete alól, hogy majdnem elneveti magát. Gyorsan a szájára üt: ilyen gyászban hogy juthat eszébe ez a szemtelen dal? „Hová menjek?” „Van nekem férjem, millió barátom, barátnőm” – jut eszébe visszakézből a válasz, de végig se gondolta a mondatot, érzi, hogy mennyire erőtlen ez a ripoeszt. Nincs. Nincs itthon a férje. Tegnap kísérte ki heves ölelések, fogadkozások között a Transzszibériai expresszhez, mert lejárt a kolhozszünet. Ezért is indult olyan furcsa hangulatban a munkába ma reggel, mert így még napot nem kezdett, hogy ennyire egyedül legyen a városban, hiszen ha nem is laktak együtt, de a szülei folyamatos jelenléte meghatározta minden percét. A házassága: menlevél, hogy este nyolc óra után kimehessen az utcára. Még a férjét is nekik köszönheti, ők hajtották fel, hogy legyen egy „közülük való” fiú, aki el-elkíséri, ha valamilyen okból nem tudtak vele tartani, ugyanis az osztálytársai közül – noha valamenynyüket szívesen látták vendégül, jöttek is leckéért, anyja híres süteményeiért – egyet sem tartottak erre a szerepre alkalmasnak. Ő volt az első fiú, akit végre nem a Damjanich utcai, egykori csillagos házakból, sem az osztályból ismert meg – apja és a kiadóban dolgozó szerkesztő nagynénje tervelték ki, hogy kölcsönösen hasznos lenne bemutatni a „fiatalokat” egymásnak. A félszeg, de rendkívül művelt fiúnak jót tesz, ha a Szovjetunióba elnyert ösztöndíjas évek szüneteiben egy vidám kislány lovagjaként feloldódik a rengeteg tanulás után, s neki sem árt ha felügyelet alatt ma-

rad az érettségig, mert az látni való, hogy nem bír magával. „Ki gondolta volna, hogy a világszép lánya és ez a fiatalon ritkuló hajjú, vézna, dadogós mesüge egymásba szerethessen, persze jó adag anyósi praktika hozzásegítésével, hogy a radai rosseb vitte volna el a kommunista ribancát, másra tukmálhatta volna a párt árvajaként elrontott kölykit. Egymás seggébe lázadtatok. Mert mi más lett volna ez más mint: *lázadás*” – átkozódott, tördelte a kezét miatta az anyja, amikor sehogy sem tudta megváltoztatásra vagy legalább némi várakozásra bírni az eltökélttségét, s a végén csak azzal a sovány vígasszal nyugtatgatta magát – szegény –, „hogy legalább nem a gyilkosaink fajtájából való.” Mióta a negyedik év elején minden nap megvárta a technikum előtt, s ő pedig nemsokára elhíresztelte, hogy hozzámegy, ettől egy csapásra, minden átmenet nélkül, olyan nagylánnyá nőtt, hogy elmaradtak mellőle a lovagjai, de az osztálytársnői is. A családok, akik a 44-es összeköltöztetés óta együtt éltek jóban, rosszban, lassan elszívárognak a Damjanich utca vidékéről, ki egyetemre, ki kiküldetésbe, előkelőbb városrészbe, ki a nagyvilágba szóródott szét, mint most anyu és apu, nyilallt belé – az esküvőjére alig jöttek el. Az anyósa biztos vigasztaló szárnyai alá venné, ahogy mindig is menedéket nyújtott, jó szóval, vetett ággal, ha az apja haragja elől menekült otthonról, vagy éppen egy nőorvos ismerőssel, amikor teherbe esett. Most nem. Nem mehet el hozzá. Árulás lenne. Hiszen – mar belé a pártosodó önvád – részes az elválásban. Nem tudni, melyik a jó oldal, de az biztos, hogy a férje, az anyósa s a hozzájuk tartozó nagynéni kórus azon az oldalon állnak, amelynek vonzásában elszakadt szülei világától, a legszilárdabb foglalatától, amely őt a létezésbe becsavarta. Az apja és az anyja olyan volt idáig neki, mint a levegő. De lehet, akár egy percre is levegő nélkül élni? Másképpen kellett volna élnie? Huszonegy éves. Már minden visszafordíthatatlanul elromlott? Ki ő? Megnézi magát a tükörben. Pontosabban, a villamosmegállóval szembeni Margit presszó portálja üvegében, amellyel szemben „szobrozik” mióta az esküvőjükig ért az emlékezésben. (Fehér kosztümöt varrt anyu, hogy fel tudja venni máskor is „alkalomra”, a szoknya hosszát veszekedés nélkül – „nekem már úgyis mindegy” – engedte addig, amilyenre követelte: combközépig.) Itt járkal a járdasziget hosszában fel s alá, ki tudja hányadszor. Jó, hogy a sínek közé nem lép, ahogy így „elvan” magával. Másfél órája sincs, hogy eljött a munkahelyéről. Mit csináljon? Menjen vissza? Egész napra elengedték, s ma úgysem tudna a

munkájára figyelni. Olyan, mint a többi pesti lány: harangszoknyát visel, most már olyan röviden, ahogy csak akarja, nincs, aki megszólja-szapulja. Ujjatlan kötött garbót, alatta szivaccsal kibélelt melltartót, mert kicsi a melle. Mireille Mathieu frizuráját nemigen tűri a fekete, vastag szálú haja, le is nőtt a válláig. A bőre kávészínűvé napozott: Szocsi és Római. (A pártüdülő strandjára sem járhat ki többé, ahová a kiadó jóvoltából apja minden évben kapott belépőt.) A szeme barna, nagy: csak a pilláját festi. Profilból: az orra kissé hajlott – „rajta a fél hitközség” –, anyja ezzel fenyegette, amikor Szocsit választotta Miklós bácsi izraeli meghívásával szemben, amit érettségi ajándékának szánt, s anyja Torontótól Tel-Avivig összegyűjtötte hozzá a hajójegy árát. „Érdekes: az orromat senki nem tette szóvá” – von vállat a cukrászda portáljának. Bal kezében a fehér ridikül, mint önállósult kis propeller, himbál, köröz: gomolygó fehér kavargás az éretté barnult, magabiztosan tömzsi combja mellett. A jobb kezén: jegygyűrű. Két éve házas. Fialalasszony. Árva fialalasszony – görbed le a szája. „Elfelejtettem kirúszosni.” Ezért sem szól már rá senki. Nini, a levél – veszi észre a gyűrű után az üvegen a borítékot, amelyet a kezében szorongat: „Milyen hülye vagyok!” Majd – „még most is!” – megmondják, hogy „mit csináljak”. Arrébb sétál és a megálló fölé boruló egyik ívlámpának támaszkodva kibontja a levelet. Apu írása, apu hangja:

Drága, egyetlen kislányunk!

Remélem, te is és a Fentlévő is megbocsát egyszer, hogy magadra hagytunk. Abogy édesanyád meggon dolatlanul kijette a száján az utolsó este: igen, mi úgy indultunk erre az útra, hogy nem biztos, hogy visszajö viünk. Most már biztos, mert tegnap lejárt a kinttartózkodási ablakunkban a pecsét. A kikerzésünk utáni első nap beadtuk az izraeli nagykövetségre a kíváncsi kérésünket. Miklós nagybátyád is ideérkezett, s mindenben a segítségünkre volt, hogy elrendezhessük a papírjainkat. Sokat költött ránk, adja isten, hogy egyszer visszafizethessük. Legalább két hetet kell rostokolnunk, amíg az összes formákat elintézik, utána repülővel utazunk Izraelbe, mint új állampolgárok, az új országunk költségére. Az Országban majd ideiglenes lakást is kapunk és ellátást, míg magunk nem tudjuk megkeresni a kenyerünket.

Kislányom, mi, amióta meghozták Magyarországon a zsidótörvényeket, erre vártunk. Azóta tudjuk, hogy Magyarországon a zsidónak csak múltja van, de nem jövője. Ebben erősítették meg bennünket a II. világháború borzalmai is, amelyet te is tanultál az iskolában, de nem úgy, ahogy mi láttuk és átélünk. 600 000 testvérünk

pusztult el. Mi, s ezzel te is, a véletlen szerencsesorozatának köszönhetjük az életünket. Soha nem akartunk szüleink, testvéreink legyilkolása földjén maradni. Csak a szerencsétlen körülmények miatt nem tudunk a szabad Izrael földjén fölnevelni téged, ahol mindenki büszkén az lehet, akinek és aminek születt. Igyekezünk, hogy azért megmaradj zsidónak. Ez nem volt mindig egyszerű. Nem voltunk elég nyíltak, türelmesek veled? Sokat veszekedtünk anyáddal, s balálunkig rágódunk még rajta, hogy miben és hol hibáztunk? Hiszen te voltál, te vagy a mi életünk legdrágább kincs, értelme. Temiattad volt minden. S most mégsem vagy velünk. A mi hibánk. Ezen – úgy ítéltük meg – már nem tudunk változtatni, s ennél keserűbbet szülő nem ismerhet el magáról. Csak abban tisztá a lelkiismeretünk, hogy neked mindig a legjobbat akartuk, a tőlünk telhető legjobbat nyújtottuk.

Hallgass rám kislányom, próbálg megérteni bennünket, ha most rettentő nehéz is. Mi most magadra hagytunk. Nem állítjuk, hogy a mai Magyarországon nincs most jobb világ. Nem üldöztek. Boldogultunk. Önkritikusan meg kell vallanom, időnként arról is megfeledeztünk, hogy a mi célunk és álmunk: Izrael. De nem tudod – mert nem akartuk a te kis vidám életedet beárnyékolni –, hogy milyen keserves ennyi halott emlékével élni. Elbűn, hogy a köztünk élő megannyi gyilkos egy csapásra báránnyá változott. A Duna partján sétálva bányászor fojtotta vissza édesanyád a könnyeit, hogy ne lássad. Ő ezt a szép, kék folyót állandóan véresnek látja: ide lötték be Erzsébet húgát, a te soha nem látott nagynénédet a nyilasok, máig nem tudja megbocsátani magának, hogy akkor elengedte kenyérért sorban állni az utcára. Évekig ültem egy most nagyra becsült, s persze párttag történezzel egy asztalnál szemközt, akinek a zsidók ellen írott, 1944-ben kinyomtatott könyvét mint könyvtáros, jól ismertem, évekig kellett a pófáját nézmem, jó napot mondani neki, s mindvégig, míg együtt dolgoztunk, kigyógyíthatatlan gyomorfehély kínozott, ami csak akkor múlt el, amikor kinevezték máshova levéltárigazgatónak. A mostani jellemmel bánom, hogy nem beszéltem többet neked ezekről a dolgokról, érzésekről. Kevésbé lett volna boldog az ifjúságod, de talán nem szakadtunk volna el egymástól. A kiömlött tejet hiába siratni. A legutóbbi izraeli háború felnyitotta a szemünket. A nagy Szovjetunió, amely a mi életünket megmentette 1945-ben, most az arab szövetségeseivel a tengerbe akarta szorítani az egész kis országunkat. El akarta pusztítani az egész zsidó népet, mint a nácik: felnőtteket, gyerekeket, asszonyokat válogatás nélkül. Mi ezt már megértük egyszer. A történelem arra való, hogy tanuljunk belőle: fegyvert fogtunk a kezünkbe és nem hagytuk magunkat. Sok fiatal katonát veszítettünk, de az egész világ ezúttal megtanulhatta: drága a zsidó vér, nem adják ingyen. Miklós nagybá-

tyád is barcolt. A saját teherautójával vonult be: két hétig szállított sebeülteket, büszkéek vagyunk rá. Magyarország most is az utolsó csatlós szerepét játssza, akár a múlt báborában, csak az ellenkező oldalon. Mindegyik oldal ugyanaz, ha a zsidót kell bántani. Látnod, azonnal bezáratták az izraeli követséget – jó, hogy nem üzentek hadat nagy buzgóságukban, mint múltkor az Egyesült Államok ellen. Erre még a Vészkorszakban sem volt példa: zsidók helyeslik a legbevesebben a tengerbe szorító népiertés ügyét, ők is szorgalmazták, hogy fegyverrel, pénzzel, gyógyszerrel, véradással segítsék a gyilkosainkat. Félnék, rettegnek. Szégyellem magam, hogy zsidó vagyok, de szégyellem magamat mint magyar is. Aki nem csabol velük, arra ráütik az „imperialista-cionista ügynök” bélyeget. Mi már túl sokat féltünk. Ez a rendszer is megtalálta, hogy lebet szalonképesen antiszemita. Ahol ilyen gyorsan forgatják a köpönyeget, ott nem sok jövőt jósolok. Sem az országnak, sem a fajtánknak. Ebben a képmutató szolgátságban nem akarunk részt venni többé. Ami még hátra van, szeretnénk rettegés nélkül leélni. Csak téged sajnálunk elmondhatatlanul, s a te személyeden keresztül mégis Magyarországon maradtunk lélekben, kiolányom. Be is fejezem a szemináriumot. Te születésedtől fogva abban a rendszerben nőttél fel, ha a mi gyermekünként is. Ott voltál kiadóba, úttörő, KISZ-tag. Azt a kis hittant – ahová anyád járatott, előttem is titkolva – régen elfelejtetted. Férfjed – akit én anyáddal szemben igen nagyra tartok –, valamint a családja, egészen másfajta világba tartozik, mint mi. Te már hozzájuk tartozol, bele kell törődni. Abban a pillanatban, amikor a szoci nászutat választottad Miklós meghívása helyett, tudtuk, hogy minden hiába. Nem akartunk megzavarni a mi igen-csak gyötrő kétségeinkkel. Ne feledd, hogy honnan származol, soha se szégyellő! Szeretném, ha tudnád: ha bárhogyan alakul a sorsod, sorsotok, ránk számíthatsz. Aggasztó, hogy míg a párod be nem fejezi az egyetemét – még legalább két év –, egyedül maradsz. Nem sok ez a szalmaözvegyeségből? Becsüld meg magad! Mi úgy igyekszünk új otthont teremteni, hogy abban mindig szoríthassunk neked meg az unokáinknak helyet. És ha megengedhetjük magunknak, az új házából is segítünk.

Amint megérkezünk, írunk. Addig Miklós bácsi címére sürgősen küldd utánunk az angol nyelvvizsgámról, a könyvtárosi tanfolyamról és a munkaviszonyom éveiről szóló iratokat, amit majd a személyzetünknél, jó barátunknál, átad neked. Az íróasztalomban találd a diplomámat, s mellette egy fotómásolatot. Az eredetét vedd magadhoz, s nagyon vigyázz rá, a másolatot szintén küldd utánam. Ezek kellene az elhelyezkedéshez és a nyugdíjbiztosításhoz. Ajánlva add postára.

Nagylány vagy már. Nagymamát sem tudtuk magunkkal vinni. Apám halála után mi gondoztuk, s azt a

meggondolatlanságot is elkövettem, hogy a nevemre írtam a lakást. Akárhogyan is rágódtam rajta: nem tudunk úgy elmenni, hogy mindent becsületesen elrendezzünk. Viseld a gondját, ne hagyd magára. Ha már ott maradtál, legalább enyhítsd a lelkiismeret-furdalásunkat, hogy őt is elbagytuk. Rád terbelem annak a gondját is, hogy te mondd meg neki: nem jövünk vissza. Bár azt hiszem, hogy sejtj szegény, mint ahogy te is sejt-hetted volna, ha egy kicsit jobban figyelsz ránk.

Ne búsulj, kenyeres! Ezt mondom anyádnak, aki itt zokog mellettem, s neked, sőt magamnak is. Nincs itt a világ vége. Épp ellenkezőleg: most kezdődik csak a szép új világ. Annyi minden kikerekedhet belőle. Fialat vagy, s mi sem teljesen öregek. Azt nem tudom, hogy mikor láthatunk viszont, de mostantól fogva az a cél lebeg a szemünk előtt, hogy minél előbb, nem csak levélen keresztül

öleljen, csókoljon újra
a te szerető Apád
Anyukád
Párizs, 1967. szept. 15.

Jó lenne sírni. Azért sem! Akkor sem fog bőgni! Éppen most – hiszen az apja is megírta –, amikor felnőtté moccan sorsának kereke. Minden tragikusban fenséges is lakozik, minden válásban, halálban kezdés bizserég. Indulás! Mikor érik be a bölcsesség, amely elér megfogalmazásáig, de amint a borítékba visszacsúsztatja a kockás füzetlapokra írt sorok sűrű rendjét s fölneáz az imént itt hagyott hétköznapi tájon, dobbanó ütésre változik a tér, a hang: a Jászai Mari tér még mindig gyér járókelőin, a nyáriasan tűző napsütésben fürdő Margitszigeten vagy a látómezeje felső csücskét uraló Dunán, amelyet sohasem véresen, hanem igenis kéknek lát, jóindulatúan békés hátát most két vízibusz is szántja, ha nem siettek, apja ezek egyikére szokott jegyet váltani Római-fürdőig, egy hónapja még együtt dobogtak végig a rakparthoz ragasztott ringó uszályállomás palólóján a vonalak, a színek új dimenziókat, mélységeket kaptak, sejtelmesen tágul emelkedést, amelynek egészét – megengedi – valami misztikus vörös pír derengi át, s a végállomásra beérkező villamosok kattogásából is, a ki és be szaladó ajtóik csattogásából, a leszálló utasok cipővasainak a járdasziget aszfaltjával karistoló találkozásából, beszédfoszlányokból, s távolabbról, a körúton szaladó autók szakaszos surrogásrohamaiból, villamosok, teherautók rázkódó nyikorgásaiból kitisztult, összeállt zene ragadja föl magával. Neki is van dallama, fölfeslik szomorúságán: „Lámpa-

vasnak támaszkodva / Az embereket nézem sorra, / Fáradt arccal mind sietnek, / Találgatom, merre mennek őők...” „Nem támaszkodhatok a lámpavasnak egész további életemben!” „Jaj, a hátam!” Elválík a felsőtestébe vajú oszloptól. Kinyújtózik. Még egyszer szembesül a boríték címezésével – „De jó lenne, ha csak egy rossz álmom lenne...” – elteszi a ridikülbe. Itt a feladat. A következő lépés. A nagymama. „Hogyan mondjam meg?” Most neki kell vigasztalni, biztatni. Hazudni. Adni. Most már tőle – is – függenek a dolgok, s nem csak őtőlük. Felnőtt. „A hatossal megyek.” De ahelyett, hogy átkelne a zebrán a hatos villamos megállójához, mintha még egyszer le akarná ellenőrizni, hogy valóban ő-e ő, újra a cukrászda tükre előtt találja magát. Jaj, de kis gyámoltalan béka. Több helyen is meghúzza a szoknya alját. Kihúzza a derekát, előbbre-helyesebbre a mellet! Két jól igazított rántás a garbón, ahol a deréktájánál a szoknyába bújjik. Így jobb? Magasra a nyakat! Felbiccenti az állát, s hosszabbra, büszkébbre egyenesíti a nyakát. Egy hirtelen ötlettel a bal kezéből a jobb kézbe hajtja a ridikült, a szabadon maradt ballal elkapja a vállát csiklandozó haját és a végét a fejbúbjához tűzi, s félprofilba fordítja az arcát. Szendrey Júlia. Gimnáziumi magyar tankönyv. Onnan merül föl a kép, a fej dacosan hívó tartása. Volt-e joga a költő halála után férjhez menni? Megtörni a gyászt. A sajátját és a nemzetét. Kinek mi köze hozzá!?! Ő dacosan azt az álláspontot képviselte, hogy igenis volt joga. Minden halandónak a saját tulajdon kis életkéjéhez csak sajátmagának van joga. Egy nő azért nő, hogy férfi legyen mellette. A férfiak tele vannak hősiességgel. Utálja a hősokeket. A hősiességbe csak bele lehet halni. Petőfi nélkül is elvesztették volna a segesvári csatát. Élni kell! „Nekem is.” A Kandós osztályban nem lehetett senkivel sem beszélni olyan témákról, mint Szendrey Júlia viselkedése Petőfi Sándor eltűnése után. Az osztály nagy részét a termelési gyakorlatok érdekelték meg az, ki hol fog elhelyezkedni, továbbtanulni. Foci, slussz. Az apja: „Kislányom, ez nem a mi ügyünk, tanul meg az anyagot, amiből feleltetnek.” Könyvtáros létére elszántan építgette vele a detektoros rádiókat. Másodikban vagy harmadikban tanulták a reformkort? Miután a magyar tanárunk lekezelte a Júlia védelmére kelt hozzászólását azzal, hogy „női bolondéria”, s kijelentette, hogy „annyi a jelentősége csupán, hogy nemzeti, nagy költőnk felesége volt, nem érdemes több figyelmet fordítani rá, ha céda volt, ha nem.” Óra után, megszólította a folyosón. „Igenis fontos, hogy

ki sem várva a gyászévet ismét férjhez ment. Hogyan lehetett ezt megtenni ilyen nagy és szent költővel? Hogyan lehetett ilyen példát mutatni a nemzetnek? Az elnyomatásban. Legalább erre gondolt volna, ha nem bírt magával” – pirult el a végighadart vádbeszéde végén az osztálytársa, akit eddig észre sem vett. Az arca. Előtte van. Nem a kisiskolásé, amikor az egész nagyszünetet átvitatkozták, sőt hazáig kísérve is lángholva magasztalta Petőfi Sándort és szapult a szerencsétlen Szendrey Júliát, hogy már juszt is védenie kellett, hanem a majdnem felnőtt, csalódottságot sugárzó arca, amikor a negyedik osztály második félévében, az iskola kapuban meglátta a „völegényét”, amint belékarol. „Ez szeret!” – melegszik át/sajdul át a szíve most is, mint akkor. Szendrey Júlia hűtlensége – avagy „önmagá személyiségének vállalása” – óta összetartoztak. Soha nem mondták ki. Beszéltek. Tudtak beszélni. Legtöbbször Szendrey Júliáról és Petőfi Sándorról, de másról is. Nem sokra rá arcideggyulladását kapott. Több mint egy hónapig feküdt. Négy nap múlva beállított hozzájuk. Az anyja nyitott ajtót. Hozta a leckét. Ezt mondta. Behallotta a keskenyre nyitott ajtón. A magasra polcolt párnán elpirult. Az anyja kissé gyanakodva, de beengedte. Ettől kezdve mindennapos vendég volt náluk. Sokszor ebédre vagy vacsorára is marasztalták. Cigányosan barna szemei hálásan csillogtak. A nagyszülei nevelték egy szoba-konyhás Práter utcai, düledező házban. Soha nem hívta hozzájuk. A szülei elváltak. Az anyja titkárnősködött egy bányaiipari vállalatnál, de a nagyszüleinél rosszabb körülmények közt élt, és nem vehette magához, noha neki ítélte a bíróság. Szeretőt tartott. Az apját jobban kedvelte. Felnézett rá. Szerzőmunkás, majd technikusként egy kutatóintézetben dolgozott, s mindig valamilyen találmányon törte a fejét, amiből szerinte kisemizték. Hetente egy presszóban fogadta a fiát, ott látta el tanácsokkal az életre. Azt is bevallotta egyszer, hogy állandóan szidja a rendszert. És, egy alkalommal nagy titoktartás mellett, azt is, hogy éltette a nemzeti szocializmust. Nagy, lomha mozgású, fekete hajú, kreol bőrű fiú. Ha leültetik egy székre, ott marad. Nem egyszer szólt rá az apja, aki szívesebben bütykölte vele a rádiókat, mint a lányával: „Mondd, fiam, nem várnak ott-hon, későre jár.” Elébe ugrik az anyja arca is, amint félig tőle, félig a hegyes orrára csúsztott szemüvegén keresztül az ölében tartott varrnivalótól kérdezi: „Mondd csak, nem zsidó ez a fiú? Olyan rendes és hűséges. Persze a neve után, in-

kább sváb.” „Nem hiszem, anyuka, biztos mondta volna.” A nemzeti szocializmus éltetéséről hallgattott. A harmadikos Kandó-bál forgatagában elvesztették egymást. Arra sem emlékszik, hogy kivel táncolt, annyira félt a lebukástól. Ki-be szaladgált a mosdóba, hogy ezzel is láthatatlanabbá váljon. A szalagavatón már „foglalt” volt. Az érettségi banketten derült ki, hogy ő is megkapta az ösztöndíjat a Szovjetunióba.

A férje most száll át Moszkvában a másik vonatra. Csak bírja ki a sportszatyor füle a kollégiumig: dugig rakta konzervvel, szalámirúddal. Azért ment hozzá, mert más megoldást nem látott, hogy szabadon tudjon szerelmeskedni. Már másodikban szerette volna kipróbálni a magas, vékony fekete fiúval, aki olyan szépen énekelt a hittanórákon, s amikor kimaradtak onnan, továbbra is sokat sétáltak együtt a Városligetben, de nem mert kötélnek állni, igaz elképzelni sem tudta, hogy hol, ezért csak az egész testét türelmetlen, meleg áramokkal átjáró csokolózásig jutottak el. Kétszer megengedte, hogy megfogja a mellét. Az apja állandóan a nyomában volt. „Meddig tart a szakkör?”, „Mikor jössz haza?”, „Érted megyek!” „Nem illik egy lánynak...” „Csak akkor mehetsz el, ha Jelinek Kati vagy Brun Évi is veletek megy.” Az föl sem merült, hogy *arról* a szüleivel beszélgetni lehessen. A magas fiú megunt, hogy minden egyes elengedés külön tortúrát, füllentést, szervezkedést igényelt. A mellénél lejjebb nem mehetett a keze. A harmadik osztály utáni nyári szünetben már nem hagyta magát. Az apja bemutatta fiú cselédszobájában túlesett rajta. Rá három hónapra a Szovjetunióból levél érkezett a szülei címére. „Az együtt töltött idő alatt eléggé megismertem a lányukat, hogy teljes felelősségem tudatában megkérjem a kezét.” Nem nevettek ki. De: „Első a tanulás.” A negyedik év tavaszi szünete csupán egy hétig tartott. A Szovjetunióban tanuló diákoké pedig kettőig. Ezért még egy darabig nem járt be az osztályba, hanem reggel fogta az iskolatáskáját s nyolc órakor a cselédszobában kezdett, csak délután érkezett haza, beszámítva azt az iskola utáni másfél óra sétát, amelyet azért engedélyeztek, mert komoly, vőlegényszáma veendő udvarlója volt. Az orvosi igazolást a szintén munkásmozgalmi özvegy, kórházi orvos nagynéni hamisította, aki az anyósával lakott a cselédszobát elválasztó konyha mögött. Csak azt nem lehetett kiszámítani, hogy az osztálytársai felhozzák hozzájuk az érettségi tablót megmutatni, mert azt hitték, hogy beteg. Kitért a gyalázat. Az anyja nem volt hajlandó igazolni a hiányzását, mert az

osztályfőnökük az érettségi előtti járványszerű lógás miatt az orvosi tanúsítvány mellé már szülői igazolást is követelt. Az apja nem állt szóba vele, de nem volt rest előbb bemenni a munkahelyére, hogy az iskola előtt megvárhassa és hazakísérje az érettségi tételek mellé. „Ha ti így, akkor én is!” Elment az anyósjelöltjéhez. Elkérte a fia személyi igazolványát, bevitte a tanácsba. Tudta, hogy mikor ér véget a vizsgaidőszak. Megírta, hogy mikor lesz az esküvőjük, tehát nem lehet utóvizsgára. Ha papír kell róla, hogy szabad ember: íme.

Mint Szendrey Júlia. Ó, de jó lenne újra elővenni ezt a történetet. Nem merítették ki a témát. Kinek lett igaza? Beteljesületlenül félbeszakadt, mielőtt sikerült volna az egyiküknek a másikat meggyőznie. El kellett szakadniuk.

El kell szakadni végre ettől a tükörtől! Állítólag felnőtt. Kezébe kell venni – már megint nem a saját, hanem – a nagymama sorsát. „Beee” – nyújt nyelvet magára, s elengedve a feje tetejére szorított haját, hátat fordít a cukrászda portáljának, s mint aki húsz évre előre, percre pontosan tudja, hova menjen, átlépdél a zebrán a hatos megállójához.

Csoda. Szinte meg sem lepődik. Hiszen ő akarta. Álmodta. Már máskor is megfigyelte magán: valakire gondolt, valakinek az arca föltűnt a benső vetítővásznán s az illető néhány perc után a valóságban is megjelent. Megdöccen vele a szerelvény, beljebb sodródik a peronról. Alig van utas, hiszen még le sem telt a munkaidő. A második ülésen lehorgasztott fejjel mered maga elé. Gyűrött vászon öltönyt visel, az inggallérja szanaszét csúszkál a zakója hajtókáján, kilátszik alóla a dús, fekete szőrzet, a zsebéből kilóg nyakkendője farkincája. A kezében egy légipostai boríték.

– Meg sem ismeresz? Ennyire megváltoztam?

A fiú még nem érkezett vissza, ahol épp volt, vagy azt hitte, még mindig ott van.

– Álom. Éppen rád gondoltam.

– Szendrey Júliára?

– Azért szálltam föl erre a villamosra, hogy hozzátok menjek.

– Azt sem tudod, hogy hol lakunk. Nem is jár nálunk.

– A Damjanich utcába indultam. A szüleidhez. Ők mindig tudják, hogy hol vagy. Apukádtól is szeretnék tanácsot kérni. Árva lettem. Itthagytott az apám.

– Meghalt?

– Disszidált.

– Honnan tudod?

– Tegnap jöttem vissza Harkovból. Az egyetemünkön kitért a kolhozszünet. A professzortól a

diákiig mindenki krumplit szed. Magyarokra nem vonatkozik. Boldogan szaladtam haza. Ez a levél várt – mutat a kezében gyűrögetett levélre. Már harmadszor olvasom, de nem értek belőle semmit, csak azt, hogy nagyon sokáig nem lesz apukám.

Leül vele szembe. Megfogta a térdét. „Megfogtam a térdét.” Megszorítja a kezét. Újra felkúszott a torkába az az elgyengítő, fojtogató szorítás.

– Aput se találod otthon soha többé. Ők is elmentek. Nézd, mit kaptam. Én is éppen ma.

Visszahúzódik az ülés támlájára, előkeresi a ridikülből a levelet.

– Megírták, hogy nem jönnek vissza Magyarországra és soha nem szerettek itt élni.

– A faterom is ilyesmit írt.

– Ő?

– Megmutathatom. Inkább nem. Mindegy. Ismered. Minden titkát elmondtam. Nem mindent kell nála komolyan venni.

– Te is elolvashatod az enyimet. Olvasd csak el! Kvitt.

Szinte ugyanazok a szálkás, rendezett sorok.

Drága Fiam!

Nem tudom, hogy mikor veszed kezébe ezeket a sorokat. A kiérkezésem utáni első nap ültem le írni neked, egy kis szálloda sörözőjében, mert szeretném, ha tudnád, hogy amikor végre ismét szabad levegőt szívok, te vagy az első gondolatom. Micsoda élvezet, hogy senki elől nem kell takargatnom, hogy mit írok, s a telefonkagylót is úgy emelem föl, hogy azt mondhatok bele, amit gondolok: senki sem hallgatja le. És nem büntethetnek azért, amit gondolok vagy mondok. Még nem járt le a kinttartózkodási engedélyem, s így ezt a levelet valószínű nem vizsgálják át. Tebát nem lehet bajod belőle.

Elmentem, otthagytam Magyarországot örökre. Otthagytam volna előbb is, ha te nem lettél volna. Mióta a komonizmus betette a lábát, szerettem volna elmenni. Elkönfiskálták – államosították, ahogy ők mondják – a műhelyünket, nagyapád filléres kegydíjon tengődött haláláig. Nekem sincs mit bagynom rád, hacsak azt a kis támogatást nem számolom, amivel mégiscsak hozzásegítettelek, hogy majd mérnök légy. Én nem lehettem az, mert a bélyeges származásom miatt nem vettek fel soha egyetemre. No nem azért, mert egy rövid ideig tagja voltam a hungarista pártnak, hanem azért, mert nagyapád kis, napi tíz-tizenöt órás munkával megteremtett műhelye miatt kapitalistának számítottam. Én, aki a nemzeti szocializmusban legalább olyan szentnek tartottam a szocialista ügyet, mint a nemzetit, burzsujnak számítottam az állítólagos szocializmusban. Hány pártszolgálatos bajtársam kapaszkodott fel az uborkafára s tagadja meg a múltját, amin, tudd meg, nincs mit szégyenleni. Milyen nemzet, amely nem a saját véréit

akarja jobb pozícióba juttatni? Az állat is a saját kölykét eteti, védelmezi. Nem tudom elmondani neked, mennyire fáj, hogy a volt bajtársaim mennyire semmibe vettek, elfordultak tőlem, amikor vörösre mázolvá magukat kegyeket osztogattak. Én nembogy egyetemre, de egy tiszteséges munkahelyre sem jutottam be ötvenbatig. És akkor is – szégyen, gyalázat – egy zsidó mérnök vett maga mellé technikusnak, amikor már „aki nem volt ellenük, az velük volt”. Én a lelkemben mindig is ellenük voltam, s ellenük leszek, amíg élek. Nem dőltem be nekik. Se a komonistáknak, se a véruinket minden rendszerben szívvá zsidóknak sem, akik legtöbb esetben egy ’s ugyanazok. Kérdezted, miért nem mentem a szabad világba ’56-ban? Miattad Nagyon helyes, okos kis fiúcska voltál. Nem akartam eltávolodni a közeledből. Nem csak az országhoz, de ehhez az egész nyomorult élethez is te kötöttél. Addigra már régen elváltam anyadtól, mert egy jobb falat kenyérért és más kedvezményekért lefeküdt nekik. Hamar rájött, hogy az én feleségemként nem kap szakszervezeti beutalót Balatonra és nem furikázhat vállalati Pobjedán az elvtársaknak fenntartott rezervátumokba. Egészen kicsi voltál, amikor lelépett. Mire vitte? Egy hármás társbérletig, ahová még téged sem vihatott magával – vagy nem is akart? Én világleletemben albérletekben búztam meg magamat, jótányit sem engedtem az elveimből. Anyád nem akart vagy nem tudott mozdulni a forradalomban – az iskolában ti ellenforradalomnak tanulókatok, de fogadd el legalább ezt az egyet apádtól, hogy a magyarság legszebb tette volt, mint 1848 márciusa – így én is maradtam.

A magamfajta nem kell a hazának. Nem kellene a találmányaim, amivel jelentős hasznót hozhattam volna az üzemünknek, az egész népgazdaságnak. Nem muszáj egyetemet végezni ahhoz, hogy kitaláljuk, hogy egy gépből hogyan lehet többet kibozni, csak szeretni, ismerni kell, amit csinálunk. Kinek az érdekében áll, hogy a találmányok megvalósuljanak? Ebben az országban, ebben a rendszerben senkit sem tesznek érdekeltté benne. Aki kitalál valami jobbat, aki többet akar, annak szenvedés az élete. Ez a közepes emberek, vagy inkább: önkéntes rabszolgák, országa. Tudod jól, mennyit terveztem, rohángáltam hivatalról hivatalra, hogy bejegyztessek egy szabadalmat, amiből mindenki látott pénzt, csak én nem. Aki csak egy pecsétet is tett rá, az már követeli a „szerzői jogait”, a részeseledését. Egyedül a találmányaim érdekében próbáltam megjúbászkozni. Ehhez sem volt tehetségem. Abban igaz van a te Marx Károlyodnak, hogy gazdagság, érték, jólét csak a munkából állhat elő. Ha ebben a rendszerben senki nem akarja a jobb munkát, a hatékonyabb termelést, akkor – kérdelem én? – miből kerül jobb és több kenyér, cipő? Az ember többre, jobbra vágyik. Ellene állítják föl a vasfüggönnyt. Elveszik, kiölik az ember természetes igényeit, hogy többet, jobbat akarjon. Hogy előrevigye önmagát, a

nemzetét. Persze, nekik nincs nemzet és faj sincs. Helyette találták ki az internacionalizmust: a tömeget és az átlagot. Persze – véletlen és főleg „ideiglenesen” – az orosz internacionalizmust és orosz átlagot. Vagy nem az ő csapataik állomásoznak „ideiglenesen” szegény hazánkban? Az oroszok ellen fegyverrel küzdöttem, s hiszek abban, hogy lesz még magyar ifjúság, aki megbosszulja Petőfi Sándorunk gyilkosait, ha nekünk nem sikerült is. A zsidókat lebetetlen tisztességes eszközökkel legyőzni. Ők a magyar nemzet minden bajának az okozói. A töröktől kezdve az idők végéig. De nagy kár is volt szent királyainknak beengedni őket ide. Igazságos harcunk tőlük akarta megtisztítani a nemzet szellemi és gazdasági életét. S hogy ezt ne vibessük végbe, ránk hozták az amerikai bitooroszaik pénzén az orosz fenevadat. Láttad volna, hogy sunyítottak, kussoltak, remegtek. Most megint ők uralkodnak. Ismét felénk kerekedtek. Látod mást a tévében, színházban, filmvászonon, a politikai életben, a találmányi hivatalban? Ha véletlenül nem egy zsidó van pozícióban, akkor biztos, hogy azt egy zsidó fizette meg. Még abban az erkölcselen, hangos, esztrád zenében is, amelyet ez a korrupt kormányzat az ifjúságra erőltet az ő szőrös majom pofájukat kell bámulnod. Ők járnak a moziba, ők kávéznak racsolva a teraszokon, ők mondják, mit csinálj. Nem tudsz hová bújni előlük, mindenütt rád találnak. Tudat-e, hogy az osztálytársnőd családja, akibez jártál, s akik kibaszálták a rádiótechnikai jártasságodat, azok is a bipsük fajtájához tartoznak? Sejtettem én az elbeszéléseid alapján: a magyarosított nevékről mindjárt, s a módszerről, ahogy magukhoz edesgettek, még a buja női fegyvereiket is bevetve. Egyszer meglestelek, amint az iskolából hazakéérted azt a kis riűkét. Gondolhatod, hogy mennyire fáj apádnak, amint beigazolódtak a balsejtelmeim? Nem akartam szólni, kedved szegni, bíztam az egészséges véredben – ez hál’ isten be is következett –, hogy rájössz a praktikáikra, és elmaradsz tőlük.

A végső cseppet a pohárban ez az úgynevezett arab–izraeli vagy hatnapos háború jelentette számomra ezen a nyáron. Lefizették az egész világot, hogy egy újabb kontinenst meghódíthassanak. Alaposan megvajzták az oroszokat, hogy úgy csináljanak, mint akinek nem tetszik, de hagyják a piszkos és aljas üzelmeiket folytatni, kényükre-kedvükre. Ki hiszi el, hogy egy hadsereg, amely megverte a németeket, leverte a dicsőséges magyar forradalmat, az nem bír el néhány nagy beftijű tözsdeügynökkel a sivatagban? Biztos jó pénzt, technológiát kaptak érte az amerikaiakon keresztül, s ígéretet, hogy bennünket még jobban kiszípolozhatnak. Ezt a színjátékot ugyanúgy beadják a világnak, mint az Auschwitz meséjüket. Nem bírtam látni az elégedett pofájukat, a végtelenségig dagadó zakójukat. Az alsópánkodásukat,

ahogy az elnyomott, kismizmizett arab nép felett siránkoznak s közben jót röbögnék a markukba. Elég volt ebből a kétszínűségből. Eljöttem. Téged sem tudtalak megvárni, hogy személyesen elbúcsúzzunk. A legújabb találmányom dokumentációját átadtam a főnökömmnek – így is, úgy is rátette volna a kezét – s cserébe kiküldött a gyárat képviselni ide a Bécsi Ipari Vásárba. Soha vissza nem térő alkalom. Itt legalább olyan országban fogok élni, ahol nem szeretik a zsidókat, s ha le is győzték őket, nem sietnek ide tömegestül, mert tudják, hogy itt egyszer alaposan elbántak velük. Bízom abban, hogy itt a találmányaimat is jobban értékelik. Mindent előlről kezdek, de vidáman. Itt is csak érted fogok élni. Bízom abban, hogy a viszonyok egyszer megengedik, hogy találkozzunk. Egyetlen hobbim volt, hogy téged fényképeztelek. Minden fotót, negatívot elhoztam rólad. A szállodai szobában is felgombostúztam vagy tizet. Ha valami jóra emlékszem, az mind hozzád fűz. Milyen szép volt az a néhány hétvégi óra. Észrevétlen teltek az évek, ahogy te hétről hétre nőttél, okosodtál, férfivá értél. Köszönöm a sorsnak, hogy irányíthattam a fejlődésedet. Veled örültem a sikereidnek. A Kandó Kálmán Technikumban jó magyar emberek tanítottak a szakmára, ilyen erős iskola kevés van a világon. Először meglepett, hogy az oroszokhoz még tanulni. De végtére is ők fizetik neked, használd csak ki. Annyit raboltak tőlünk, ez jár neked. Tanulj meg a nyelvüket, szokásaikat, végtére is egy nagy birodalom, s tetszik, nem tetszik, most maguk alá gyűrték, de nekünk alkalmazkodva, ravaszán, de fent kell maradjunk, míg vissza nem állítjuk a magunkét. Nem itélem el, hogy beléptél a pártba. Nem kellett volna elballgatnod előttem. Jó is, muszáj is, abhoz az élcso-pathoz tartozni, amely a csőcseléket irányítja. Légy te a kiválasztott, a parancsoló. Nincs nagy különbség a nemzeti szocializmus és a jelenlegi között. A miénk őszintébb volt, nem takarózott a gyengék, a szolgálatra ítélt tehetégtelenek egyenlőségével. Attól egy kissé elkeseredtem, hogy egy hungarista, magyar szabadságharcos fia egy orosz Irinának udvarol, de miért is ne? Férfi vagy már, szórakoznod kell. Meg van a te magadhoz való eszed, tudod, mi a határ, mi a vér szava, kötelessége.

Bocsás meg apádnak, e bosszúra nyúlt szemináriumért. Először önthetem formába, szabad földön, szabadon a gondolataimat. S bídd el, töltök veled és majd az unokáimmal is szép órákat. Ne keseredj el! Hanem, Madáchunk szavaival: „küzdj, és bízva, bízzál”. Amint tudok, segítek, küldök életjelt, csomagot. Egy orkánkabátot már kinéztem neked.

Soha ne feledd, hogy szerető apád voltam, s az is maradok halálomig:

Apád

Az órák óta a mellét, a torkát remegésben tartó, hol ernyedő, hol föltámadó gyengeségi hullám most medrére talál. Az ugyanabból az anyagból szövött szeretet érintése, mint az ő apjéé – mert nincs viszonyban a saját lázadásával – akadálytalanul járja át, tapogatja körül a hirtelen támadt úrt, amelyet a most kiszakadt vesztesége hagyott maga után. Megeredő könnyein át látja, hogy a fiú most hajtogatja össze az ő levelét. Rázza a zokogás. Kideríthetetlen, hogy melyikük mozdulata indult előbb és szakította át a könnyek föláztatta gátat, hogy összeölelkezve, egymás vállgödre menedékebe bújva, egy testként merüljenek vissza még egy pillanatra a védett öbölben, amelyet ma mindketten végérvényesen elhagynak. A Lágymányosi kitérőnél vesztegel velük a szerelvény-sor. A hatos rövidített járatának itt a végállomása, mielőtt ismét visszatér a Petőfi hídon keresztül a körút forgatagába, tesz egy nyolcas alakú kanyart az egyetemi városnak szánt sík területen. Az első ölelés után nem néznek egymás szemébe. Álomittasan bámulnak ki a villamos ablakon. Gazzal felvert, rozsdaszín préri terül el előttük, gyászosan bókoló kórók és illegálisan idehordott szeméthalmok szakítják meg a tekintetet, mielőtt elér a Duna sűrke csíkjáig, s a mögötte komor felhőként sötétlő csepeli gyárak tömbjéig. A villamosvezető békén hagyja a könnyeivel küszködő gyermekpárt, akik temetésről visszatérő testvéreknek látszanak, kulcsaival előrebballag a kocsi-sor elejére. A távoli városzajt elnyomja a sirályok riadt vijjogása. „És most mi lesz?” Nyekkkk. Mindketten visszahuppannak, egymással szemközti az üléseikre, a villamos elindul Pestre.

„Szűz vagyok.” „Most már csak voltál” – nyom egy puszit az orrára, miközben visszabújik a szoknyájába. „Nagyon ügyetlen voltam?” „Ne félj, nincs semmi baj” – lép be a szandáljába. „Te menj először ki. A Nefejejs utca sarkán várj meg. Tudod, itt a falnak is szeme is meg füle is van, s én férjnél vagyok.” „Mebántad?” „Nem kell elmondanod az Irinádnak” – tolja ki az ajtón „De én meg fogom mondani. Nekünk mindent el kell mondanunk egymásnak, mindent el kell viselnünk egy-

mástól, különben a mi életünk sem ér semmit” – mondja magának. „Egész életemben erre a napra vágytam.” „Látod, ez egy ilyen nap.”

A Nefejejs utca szűk hasítékán ferdén nyilaz be a késő délutáni vörösbe forduló napkorong. Fölgyújtja, majd bizakodó mályvaszín derengésbe vonja az elcsigázott, golyóverte házak homlokzatát és lakóinak arcát. A földszinti muskátlik, petúniák proletár illata, a házak elé kitett székekről, padokról csobogó csendes beszéd, vidám gyerekvisszó, gyanútlan otthonosságot árasztanak. A kapualjakból kihúzó doh- és főzelékszagú hűvös megborzongtat, de nem ronthatja le az ide is be-kandikáló égdarabkán lejátszódó ünnepet, amelynek során a nappal estébe szüremlik át. A jeltelen karnevál egész testét átjárja. S mint ahogy ma már egy alkalommal, a valóságot leelözve, egy arc megjelent előtte, úgy a nagyanyjéé is. Óbarna kútmély szem, hófehér haj, amelynek a közepén éjfe-kete sáv húzódik, a száj sarkában időtlen bibliai derű. Hozzá megy. Ahogy a kép nyomában a Damjanich utca kereszteződéséhez ér, a sarki közért előtt csoportosuló srácok bolyából megszólal a gitár. Szilaján penget néhány egyszerű akkordot, s mégis mint szimfónia dobban, zendül, hogy majd elakad a lélegzete, s mint egy pezsgős dugó, úgy repül, árad szét benne. „Sűrű köd, ha gyorsan felszáll, / Eszembe jut, hátba vársz rám. / Látod, már nem této-vázok, / Megyek hozzád, meg nem állok ééén” – tölti be a besötétült egű utcát a vallomás. Meggyorsulnak a léptei, majd – akár az általános iskolai tornaórán – indián szökellésbe lendül a házukig. Ridi-külje szanaszét repked a kezében, akár a cop-focskája, amit anyukája font be minden reggel, mielőtt iskolába engedte. S megszólalt – apja kissé reszelős, megilletődött hangján – a hittanórán olvasott vers: „*Ne félj, mert nem fogsz szégyent vallani, ne szégyenkezz, mert nem lesz okod pirulásra, mert ifjú-korod elhagyatottságának szégyenét elfelejtheted és öz-vegykorod megalázottságára nem kell emlékezned többé.*”

A boldog szaladástól kifulladásra stoppol le a há-zuk előtt. „Holnap megkérem az irodában a srá-cokat, hogy vigyenek el táncolni” – gondolta, és belépett a kapun.

